

BOĞAZIÇI ÜNİVERSİTESİ

DERGİSİ

Hümaniter Bilimler — Humanities

Vol. 3 - 1975

KULLARIN KULLARI

İbrahim Metin Kunt^a

1. Bu incelemede tanıttığım iki belge Zilhicce 964'de (25 Eylül-23 Ekim 1557) ölen Topkapı Sarayı bâb üs-saâde (kapu) ağası Cafer Ağa'nın geride bıraktığı kullarının listeleridir. Belgelerin birincisi Başbakanlık Arşivi, Kamil Kepeci tasnifinde 4990 sayılı, genellikle mukâtaa kayıtlarından oluşan bir defterin başına iliştirilmiş dört sahifelik bir listedir; aynı listenin değişik bir şekli olan ikincisi ise gene Başbakanlık Arşivi, Fekete tasnifinde 448, D.PYM (964) sayısı ile kayıtlıdır.¹ Listelerimizin düzenleri birbirinden değişik olduğu halde sağladıkları bilgiler hemen hemen aynıdır: her iki belgede genel olarak Cafer Ağa'nın kullarının isimleri, memleketleri ve görevleri sayılıyor, sonradan eklenen kayıtlarda efendilerinin ölümünden sonra bu kulların ne gibi görevlere gönderildikleri belirtiliyor. Bu bilgiler kısıtlı olmakla beraber Osmanlı idareci zümresinin toplum düzeni hakkında ipuçları sağlamaktadır.

2. Burada inceleyeceğimiz belgelerin, hepsi Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi'nde bulunan benzerlerinden birini (TSA, D.10008) Lajos Fekete yayınlamıştır,² diğer ikisini ise (TSA, D.9189 ve TSA, D.10087) Topkapı Sarayı Arşivi görevlilerinden Ülkü Altındağ Osmanlı enderun (iç saray) düzeni üzerindeki doktora tezinde inceleyecek. TSA, D.10008 sayılı liste ismi belirtilmeyen bir bâb üs-saâde ağasının³ "bendelerinin" Şaban, Ramazan, Şevvâl 953 (27 Eylül-23 Aralık 1546) aylıklarını ve herhalde şeker bayramı dolayısıyla ödenen bahşişi ("pâbüş-baha") gösteriyor. Belgede ağanın sayıları 15-20 arasında değişen kullarının isimleri, görevleri ve günlük ücretleri belirtilmiştir.

TSA, D.9189 ve TSA, D. 10087 sayılı belgelerde de bâb üs-saâde ağasının ismi yoktur, fakat belgelerin ait olduğu yıllarda (969/b. 11 Eylül 1561 ve 972/b. 9 Ağustos 1564)

^a Hümaniter Bilimler Şubesi Başkanı, tarih doçenti. Boğaziçi Üniversitesi.

¹ BA, KK 4990 sayılı belgeye Kasım 1973'de Middle East Studies Association'ın yıllık toplantısında sunduğum Osmanlı toplumunda "kapı" düzeni üzerindeki bildiride kısaca değinmiştim.

² L. Fekete, *Die Siyâqat-schrift in der Türkischen Finanzverwaltung* (Budapeşte 1955), Belge No. 7: Osmanlıcası ve Almanca tercümesi, Cilt I, 170-5; fotoğrafı, Cilt II, Tablo IX.

³ Sonradan Hadım Haydar Paşa olarak kubbe veziri olup 960'da üçüncü vezirliğe yükselen ve 971'de ölen Haydar Ağa ya da ondan sonra kapı ağası olup 961'de ölen Mahmud Ağa olacak: Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmani* (İstanbul 1308-16), II: 311, ve IV: 724'deki bâb üs-saâde ağaları listesi.

Hasan Ağa'nın kapu ağası olduğunu biliyoruz,⁴ yani bu belgelerin ikisi de aynı kişinin kullarını içermektedir. Bütün bu listelerden en ilginç 24 Cemâzi el-âhır 969/1 Mart 1562 tarihli TSA, D.10087 sayılı belgedir: defterde ağanın toplam 122 bendesinin isimleri, görevleri ve memleketlerinin yanında bunların ne yolla ağanın kulu oldukları iştenmiştir. Bu kayıtlardan kulların çoğunun çeşitli saray ve devlet görevlilerinden ya da tüccardan satın alındıkları veya hediye olarak geldikleri anlaşılıyor; bunların yanında hiç olmazsa birkaç kişinin de "iradesiyle" bende oldukları belirtilmiştir. Kapu ağasına kul hediye edenler arasında sipahiler, paşalar, vezirler de bulunuyor; bu listenin yakından incelenmesinin Osmanlı yöneticilerinin birbirleriyle olan ilişkileri üzerine önemli ipuçları sağlayacağından şüphe yoktur. TSA, D.9189 sayılı belgede ise aynı Hasan Ağa'nın bu defa 107 kulunun görevleri ve Masar (Muharrem, Safer, Rebi ül-evvel) 972 aylıkları gösterilmiştir.

3. Bu yazıda ele alınan belgelerin yukarıda sözü geçenlerden değişik nitelikte olduklarına daha önce işaret etmiştim; şimdi bunların özelliklerini ve birbiriyle ilişkisini ortaya koymağa çalışalım. BA, KK 4990 sayılı defterdeki tarihsiz liste (Belge 1) açık bir siyâkat yazısı ile yazılmıştır. "Defter-i gilmân-ı merhum Cafer Ağa" başlığından sonra ağanın 156 kulu "seferli" olanlar (A), "oturak" olanlar (B), "helvacılar" (C), "aşçılar" (Ç), "küçük oğlanlar" (D), liste hazırlandığında İstanbul'da olmayanlar (E) olarak altı grupta sayılmaktadır. Bazı isimlerin yanına divânî yazıyla notlar işlenmiştir; listenin altına gene aynı divânî yazıyla iki kişinin daha adı ve bunlar hakkında notlar eklidir. Divânî yazıyla olan bu notlarda 965 yılından çeşitli tarihlere rastlanıyor. Belge 1'in yeni harflere çevrilmiş metninde bölümleri büyük harflerle (A-E) belirtip kişilere sıra numarası verdim. Sonradan eklenen divânî yazılı notları tırnak içinde belirttim.

BA, FKT 448, D.PYM (964) sayılı Belge 2 ise çok itinalı bir nesihle yazılmıştır, başlıktaki "vefat iden kapu ağası Cafer Ağa kullarının yüz elli altı nefer kulları..." (yani "Cafer Ağa **kulunuzun**") sözünden bu listenin sultana hitaben hazırlanmış olduğu anlaşılıyor. Birinci listedeki D ve E grupları ikinci listeye alınmamış, diğer kişiler ise mesleklerine ve istedikleri görevlere göre yeniden gruplandırılmışlar. Bu listedeki isimlerin ya da grup başlıklarının yanına da kişilere ne gibi bir görev verileceğini belirten bazı notlar eklenmiş. Hiç de işlek olmayan, hattâ acemice denebilecek bir elle yazılmış olan bu notları doğrudan doğruya sultanın kendisinin ya da mesleği kâtiplik olmayan bir saray görevlisinin eklediği düşünülebilir (notlar metinde tırnak içinde belirtilmiştir). Birinci ve ikinci belgeler arasında göze çarpan diğer bir fark, birinci listede Farsça ya da Arapça yazılan "ütükeş", "habbâz", "bevâb", "müzedüz", "tirger", "tabbâh", "keşfdüz", "kemânger" gibi bazı meslek adlarının "ütücü", "ekmekçi", "kapıcı", "cizmecî", "okçu", "aşçı", "paşmakçı", "yaycı" şeklinde Türkçeleştirilmiş olması da herhalde bu ikinci listenin doğrudan doğruya sultan tarafından inceleneyeceği içindir. Listelerin düzenlenmesindeki farklılıktan dolayı kişilerin her iki listede yerlerinin karşılaştırılabilmesi için isimlerden sonra parantez içinde diğer listedeki bölüm ve sıra numarasını verdim.

İki listenin birbiri ile ilişkisi şöyle özetlenebilir: bâb üs-saâde ağası Cafer Ağa

4 Sicill-i Osmâni, II: 120 ve IV: 724. Gerçi Hasan Ağa 972'de ölmüş ve yerine Yakub Ağa kapu ağası olmuştur, fakat TSA, D.9189 sayılı belge 972 yılının başlangıcında tutulmuş olduğundan Hasan Ağa'ya ait olması gerekir.

öldükten hemen sonra kulları arasındaki otuzdokuz küçük oğlan sultanın emri ile saraya alınmıştı (Belge 1, D bölümü sonundaki not). Yetmiş kulların onaltısı zaten İstanbul'da değildi (Belge 1, E bölümü sonundaki not); geri kalanlar ise sultana başvurup kendilerine de padişah kapısında görev verilmesini dilediler (Belge 2, başlık). Sultan bunlardan en yeteneklilerinin silahdarlar bölüğüne, diğer bazılarının da topluca ulufeci ve gurebâ bölüklerine alınmasını, sanat ehli olanlardan bazılarının (Belge 2, Ç bölümü, 14-5, 19, 35-6; D bölümü, 1-3; E bölümü, 1-2) genellikle altı bölük halkına katılmalarını belirtmiş. Sanat ehli olanlardan geri kalanının tümü için en sona bir not eklenmiş. Listelerin düzenlenmesi sırasında İstanbul'da bulunmayanlardan bazıları hakkında sonradan verilen kararlar ise Belge 1'e eklenmiş (E bölümü).

4. Bâb üs-saâde ağası Cafer Ağa'nın yetişişi ve sarayda yükselişi hakkında elimizde bilgi yok: **Sicill-i Osmânî**'den Cafer Ağa'nın 962'de ağa olduğunu ve 964 Zilhıccce'sinde öldüğünü öğreniyoruz.⁵ Belge 2, G bölümündeki iki kişi hakkındaki not ilginçtir: "Kendinin kulları olmayup efendisi kulları olup emekdarları imiş..." Yani bu iki kişi, Lala Veli Çavuş ve Kapıcı Mahmud, Cafer Ağa'nın efendisinin kulları imiş, herhalde sultandan başka bir kimse olan bu efendi öldükten sonra Cafer Ağa'nın malîyetine girmişler. Bu noktadan anladığımızı göre Cafer Ağa da ilk başında bir kişinin kulu idi ve sonradan padişahın kapısına (sarayına) girerek onun kulu oldu. Bundan sonra da Veli Çavuş ve Kapıcı Mahmud görevlerini Cafer Ağa'nın hizmetinde sürdürdüler.

Cafer Ağa bâb üs-saâde ağalığına yükseldiğinde sarayın en önemli görevlisi olmuştur, fakat hâlâ padişahın bir kulu sayılırdı. Öyle görünüyor ki Osmanlı kul düzeninde kulların meselâ Memlûk toplumunda olduğu gibi belli bir zamanda ve belli bir seremoni ile padişahın kulluğundan azad edilmeleri söz konusu değildi. Buna karşı meselâ kulan ancak enderundan "çıkma"ında sakaı koyverebilmesi Memlûk sisteminin **kanunî niteliği olmayan** bir taklidi olabileceği gibi, kulluk statüsünde daha dar bir değişikliğe de işaret ediyor olabilir.⁶ Cafer Ağa saraydan çıkmadan öldüğüne göre zaten statüsünün değişmemiş olduğunu kabul edebiliriz.

5 II : 69, IV : 724.

6 Basillike Popoulia devşirme sistemi üzerindeki çalışmasında (*Ursprung und Wesen der 'Knabenlese' im osmanischen Reich*, Münih 1963) Osmanlı "çıkma"sını Memlûk "harc"ına eşit bir azad seremonisi olarak görmüştü. Bu önemli çalışmayı eleştirirken V.L. Ménage ise "çıkma"dan sonra da kulların azad edilmemiş olduğunu belirten kuvvetli deliller toplamıştır ("Some Notes on the Devşirme," *Bulletin of the School of Oriental and African Studies* 29, 1966, 64-78).

R.C. Repp bu tartışmaya göz önünde tutulması gereken bir hikâye ekleyerek katıldı: hikâyeye göre Süleyman I'in gözde veziri İbrahim Paşa divanda bir konu hakkında tanıklık yapmak istediğinde Molla İbn Fenâri vezirin hâlâ bir kul sayıldığı için tanıklığının şer'an geçerli olmadığını söylemiş ve ancak padişah İbrahim Paşa'yı azad ettikten sonra paşanın tanıklığına izin vermiş ("A Further Note on the Devşirme," *BSOAS* 31, (1968, 137-9). Repp haklı olarak bu hikâyeden iki karşıt sonucun çıkabileceğine işaret ediyor. İlk bakışta çıkacak mânâ vezir-i azam'ın bile kanunen kul sayıldığıdır, öte yandan hikâyenin anlatılmasındaki amaç Molla İbn Fenâri'nin medenî cesaretini kanıtlamak olduğuna göre hiç olmazsa yüksek dereceli kul kökenli görevlilerin hukukî statüleri normal olarak tartışma konusu yapılmıyordu diyebiliriz.

Abbasi devrinde de bir Bağdad kadısı hakkında da aynı hikâyenin anlatılması (Adam Mez, *The Renaissance of Islam*, S. Khudabakhsh ve D.S. Margoliouth, çev., Patna 1937, s. 217: "...in a case before him he called upon the powerful field-marshal Munis to produce testimony from the Caliph to the fact that the Caliph had emancipated him and that he was no longer the Caliph's slave."), bu anekdotun hakikaten bir onaltıncı yüzyıl Osmanlı gerçeğini yansıtmaktansa İslam tarihi boyunca ulemânın erdemlerini anlatmakta kullanılan stilize bir öge, bir *leit-motiv* olduğunu düşündürüyor.

Onaltıncı yüzyıl sonunda Osmanlı toplumunu eleştiren tarihçi ve devlet adamı Gelibolu Âli Efendi kendi devrinde saray kurumundan bahsederken harem ağalarının saray dışında evler edinmelerinden şikâyet ediyor. “Sultan Süleyman zamanında bu husus, yani ki taşra [da] ev edinmeğe müteallik rağbet-i mahsus, ancak kapu ağasına câizdir; ol makamın dahi nice yıllar mu’imi (?) olup mahremiyet-i haremdeki semtinden mensûbât ve taallukâtı çoğalmağla bâriz idi” diyor.⁷ Cafer Ağa da kendi devrinde Âli Efendi’den öğrendiğimize göre sadece bâb üssaâde ağasına tanınan bu haktan faydalananak buradaki listelerde sayılan 156 kulunun çoğunu herhalde saray dışındaki konağına yerleştirmişti. TSA, D.9189 sayılı listenin kapağındaki “dış oğlanların defteridir” ve “dışarda olan ağa hazretlerinin oğlanlarının aylık defteridir” şeklindeki notlar da kapı ağasının kullarının saray dışında yaşadıklarını belirtiyor.

5. Burada üstünde durmamız gereken nokta Cafer Ağa’nın bazı kullarının **daha kendisi hayatta iken** zaten sarayda çalışmakta olduklarıdır: Belge 1’de C bölümündeki üç helvacının ve Ç bölümündeki onbir aşçının ağanın ölümünden önce saray-ı âmirede çalıştıkları kaydedilmiştir. Bu nokta Osmanlı saray düzeni hakkındaki bilgimizi değiştirecek niteliktedir. Anlaşıyor ki saray onaltıncı yüzyılın ortasında tamamen sultanın kullarından oluşan içyümlü (homojen) bir kurum değildi, **kulların kulları da** sarayda görev alabiliyordu.

Bu acaba istisnaî bir durum muydu? Yani, saray dışında ev edinebilmek gibi sarayda kendi kullarını bulundurabilmek de sadece kapı ağalarına, hattâ sadece şahsen Cafer Ağa’ya tanınmış bir hak mıydı, yoksa sarayda diğer görevlilerin kendi kulları da var mıydı? Bu soruyu cevaplandırabildiğimiz zaman sadece saray kurumunun iç işleyişini değil saraydan “çıkma” işlemi ve saraydan çıkanların kendi kapılarını oluşturmaları gibi konuları da daha iyi kavrayabileceğiz.

7 Bâb üs-saâde ağaları saraydan genellikle Mısır beylerbeyi olarak çıkıyorlardı: İ.H. Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin Saray Teşkilâtı* (Ankara 1945), s. 354 vd.

8 Gelibolu Mustafa Âli, *Mevâ’idü’n-Nefâ’is fi Kavâ’idi’l-Mecâlis*, yay, [İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi] Yeniçağ Tarihi Kürsüsü (İstanbul 1956), s. 29-30.

BELGE 1
BA, KK 4990

s. 1 Boş

s. 2 Defter-i gilmân-ı merhûm Cafer Ağa

- A. 1. Hasan, Macar. "Üç akçe ile çerhacıyâna (?) buyuruldu"
2. İlyas, Bosna. (B 1) "Yarar"
3. Ferhad, Macar. (B 2) "Yarar"
4. Cafer, Hırvat. (B 3) "Yarar"
5. Kasım, Bosna. (B 4) "Yarar"
6. Ali, Bosna. (B 12) "Vasat"
7. Cafer, Bosna. (B 13) "Vasat"
8. Hasan, Arnavud. (B 5) "Yarar"
9. Ferhad, Bosna. (B 6) "Yarar"
10. Sinan, Bosna. (A 2) Danişmend.
11. Behram, Bosna. (B 7) "Yarar"
12. İbrahim, Arnavud. (B 8) "Yarar"
13. Ferhad, Bosna. (B 14) "Vasat"
14. Hasan, Frenk. (B 15) "Vasat"
15. Diğer Kasım, Bosna. (B 9) "Yarar"
16. Muharrem, Bosna. (B 10) "Yarar"
17. Behram, Bosna. (B 16) "Vasat"
18. Mustafa, Rum. (B 17) "Vasat"
19. Hemdem, Bosna. (B 11) Kâtipdir, emekdardır. "Yarar"
20. Mahmud, Bosna. (B 18) "Vasat"
21. Hasan, Arnavud. (B 19) "Vasat"

Bu yirmibir nefer seferlüdür; merhum ile bile gezenlerdir; emekdardır.

- B. 1. Mahmud, Hırvat, nefiri. (C 11) "Vasat"
2. Mustafa, baytar. "Vasat. Güne hurûna (?) buyuruldu; dört akçesi alınmayub (?)"
3. Pervane, Hırvat, berber. (B 20) "Vasat"
4. Musa, Frenk. (B 21) "Vasat"
5. Hüseyin, Hırvat, hallâc. (Ç 6) "Vasat"
6. Hasan, Hırvat, surnâi. (C 2) "Vasat"
7. Perviz, Gürcü, surnâi. (C 7) "Vasat"
8. Mustafa, Frenk, surnâi. (C 3) "Vasat"
9. Haydar, Frenk, nekaref. (C 1) "Vasat"
10. Hasan, Bosna. (B 22) "Vasat"
11. Hürrem, Çerkes, berber. (B 23) "Vasat"
12. Nasuh, Bosna, berber. (B 24) "Vasat"
13. Diğer Kasım, Bosna, ütukeş. (Ç 3) "Vasat"
14. Mustafa, Bosna, habbâz. (Ç 16) "Vasat"
15. Çavuş, lala. (G 1) Ayasofya zevâidinden beş akçe tayin olunmuştur.
16. Mahmud, bevvâb. (G 2)
17. Mesih, Rum, müzedüz. (Ç 22) "Ednâ"
18. Mevlânâ Muhiddin. (A 1) Müâlazımdır.
19. Diğer Hasan, Arnavud, nefirî.
20. Kasım, Macar, tabbâl. (C 10) "Vasat. Tezkereye kayd oldu"
21. Hürrem, Bosna, tîrger. (Ç 10) "Vasat"
22. Diğer Hürrem, Bosna. (B 25) "Vasat"
23. Mehmed, Bosna, hayyât. (Ç 1) "Ednâ"

24. Ahmed, Bosna, tabbâh. (Ç 14) "Ednâ"
25. Cafer, Bosna. (B 26) "Ednâ"
26. Diğer Mustafa, Bosna, müzedüz. (Ç 23) "Ednâ"
27. Turhan, Macar, habbâz. (Ç 17) "Ednâ"
28. Hamza, Macar, habbâz. (Ç 18) "Ednâ"
29. Receb, Arnavud, abâi. (Ç 21) "Ednâ"
30. Mahmud, Macar, abâi. (Ç 20) "Ednâ"
31. Süleyman, Bosna, tabbâl. (C 8) "Edna. Der tezkere"
32. Hamza, Frenk, ibrişimf. (Ç 9) "Ednâ"
33. Ali, Macar, tabbâl. (C 9) "Ednâ. Der tezkere"
34. Haydar, Çerkes, keşdüz. (Ç 26) "Ednâ"
35. Ali, Bosna, zerger. (Ç 32) "Ednâ"
36. Timur, Bosna. (F 6) "Ednâ. Sarrâc şakirdi"
37. Ali, Bosna, haymedüz. (Ç 31) "Ednâ"
38. Piyale, Çerkes, hallâc. (Ç 7) "Ednâ"
39. Hüseyin, Arnavud, saka. (Ç 30) "Ednâ"
40. Behram, Bosna, tîrger. (Ç 11) "Ednâ"
41. Lütfî, Bosna, tîrger. (Ç 12) "Ednâ"
42. Nasuh, Rum, simkeş. (Ç 33) "Ednâ"
43. Hüsrev, Bosna, ütukeş. (Ç 4) "Ednâ"
44. Geyvan, Macar, müzedüz. (Ç 24) "Ednâ"
45. Kasım, Gürcü, keşdüz. (Ç 29) "Ednâ"
46. Hüseyin, Çerkes, keşdüz. (Ç 27) "Ednâ"
47. Hüseyin, Alaman, surnâi. (C 5) "Ednâ. Der tezkere"
48. Hemdem, Çerkes. (F 1) "Ednâ. Sanata virile"
49. Ferruh, Bosna, kâtip. (Ç 35) "Ednâ"
50. İlyas, Çerkes. (F 2) "Ednâ. Sanata virile"
s. 3 51. Murad, Alaman, nefirî. (C 12) "Ednâ. Der tezkere"
52. Cafer, Çerkes, kemânger. (Ç 13) "Ednâ"
53. Hasan, Bosna. (F 3) "Ednâ. Cebeciliğe"
54. İbrahim, Macar, sengi. (Ç 34) "Ednâ"
55. Yusuf, Eflah, helvai. (Ç 19) "Ednâ"
56. Mustafa, Arnavud, kâtip. (Ç 36) "Ednâ"
57. Hüdâfâd, Macar, gazzâz. (Ç 8) "Ednâ"
58. Ferruh, Bosna, keşdüz. (Ç 28) "Ednâ"
59. Diğer Behram, Bosna, ütukeş. (Ç 5) "Ednâ"
60. İsmail, Çerkes, tabbâh. (Ç 15) "Ednâ"
61. Yusuf, Macar. (F 4) "Ednâ. Cebeciliğe"
62. Ali, Çerkes, habbâz. (F 7) "Ednâ. Etmekçiyâna şakird ola"
63. Mahmud, Rus, tîlâi.
64. Mustafa, ilâfger. (F 5) "Ednâ. Şakird imiş"
65. Mahmud, hayyât. (Ç 2) "Ednâ"
66. Mustafa, Macar, müzedüz. (Ç 25) "Ednâ"

Bu altmışaltı nefer oturaktır.

- C. 1. Ferruh, Bosna, helvai. (E 1) "Vasat"
2. Pervane, Bosna, helvai. (E 2) "Vasat"
3. Murad, helvai. (E 3) "Genç"

Bu üç nefer saray-ı âmirede helvacı idi; sefer-s. 4 E. 1. Davud, müteveli. Bu Antakya'da merhumun olan evkâfını zabt itmektedir.

- Ç. 1. Sinan, Bosna, tabbâh. (D 1)
2. Hüseyin, Macar, tabbâh. (D 2)
3. Mehmed, Bosna, tabbâh. (D 3)
4. Haydar, Çerkes, tabbâh. (D 4)
5. Mahmud, Çerkes, tabbâh. (D 5)
6. Mustafa, Arnavud, tabbâh. (D 6)
7. Süleyman, Çerkes, tabbâh. (D 7)
8. İlyas, Çerkes, tabbâh. (D 8)
9. Mustafa, Çerkes, tabbâh. (D 9)
10. Murad, Abaza, tabbâh. (D 10)
11. İsmail, Megril, tabbâh. (D 11)

Bu onaltı (böyle!) nefer saray-ı âmirede aşçı idi; seferlüdür.

- D. 1. Davud, Bosna
2. Hamza, Arnavud
3. Pervane, Çerkes
4. Mehmed, Çerkes
5. Hüsrev, Arnavud
6. Süleyman, Bosna
7. Ali, Bosna
8. Rıdvan, Bosna
9. Mustafa, Bosna
10. Veli, Bosna
11. Memi, Bosna
12. Ferhad, Hırvat
13. Hasan, Çerkes
14. Mustafa, Bosna
15. Hızır, Bosna
16. Hamza, Frenk
17. Ferhad, Abaza
18. İbrahim, Abaza
19. Ali, Megril
20. Hasan, Abaza
21. Mehmed, Macar
22. Perviz, Alaman
23. İbrahim, Bosna
24. Hasan, Frenk
25. Bayezid, Bosna
26. Kurd, Macar
27. Hasan, Çerkes
28. Hasan, Bosna
29. Mehmed, Arnavud
30. Bayezid, Bosna
31. Mehmed, Çerkes
32. Yusuf, Çerkes
33. Geyvan, Çerkes
34. Cafer, Macar
35. Süleyman, Arnavud
36. Hüseyin, Arnavud
37. Yusuf, Macar
38. Hasan, Hırvat
39. Mesih, Arnavud

Bu otuzdokuz nefer küçük oğlanlardır, okumakda idi; haliyâ ber müceb-i emr-i şerif saray-ı âmireye alındı.

2. Davud, Arnavud. Seferlüdür. "Oniki akçe ile silahdar olmak buyuruldu."
3. Hüseyin, Macar. Seferlüdür. "Üç akçe ile sarrâc şakird[i] olmak buyuruldu."
4. Ferhad, Macar. Seferlüdür. "Üç akçe ile çerhacıyâna (?) buyuruldu."
5. Pervane, surnâi. "Üç akçe ile buyuruldu."
6. Pervane, gazzâz. "İki akçe ile gazzâz oldu."
7. Mustafa, Macar. "Üç akçe ile alem mehterânına buyuruldu; surnâi."
8. Behram, Macar. "Ednâ"
9. Ferhad, Macar. "Na'razendir. Üç akçe ile buyuruldu."
10. Cafer, Çerkes. "Üç akçe ile cebeciler bölüğüne ihak buyuruldu. Gurre-i Rebi ül-evvel 965."
11. Ferhad, Arnavud. "Hâce arzıyla şakird olmak buyuruldu."
12. Geyvan, surnâi. "Mezbur divana gelüp verilmeğe (?) taleb itdüğünde emir-i alem ağa'ya gönderilüp imtlhan buyurulup müşârileyh tezkere virüp (okunamadı) de-yüvirüp üç akçe ile girü bölüğüne buyuruldu. Fi gurre-i Receb sene 965."
13. Kasım, üsküfi. "Üç akçe ile girü buyuruldu, kuyumculuğa. Fi 25 Rebi ül-evvel sene 965."
14. Süleyman, Çerkes.
15. Haydar, kürki.
16. Hasan, kürki.

Bu onaltı nefer bilfil bunda mevcud değillerdir.

Neferen 156. Cümle merhumun olan kulları budur. (Mühür)

"Ali, Çerkes. Mezbur has fırunda şakird imiş. Yoklamada İstanbul'da hazır bulunmayıp Edirne'de bile gelmiş imiş. 'Bir akçe ile girü anda şakird ola' buyuruldu. Fi 8 Safer sene 965."

"Behram. Mezbur dahi kolanciyânda şakird imiş, girü anda bir akçe ile şakird olmak buyuruldu. Fi 8 Safer sene 965."

BELGE 2

BA, FKT 448, D. PYM (964)

s. 1 Boş

s. 2 Vefât iden kapu ağası Cafer Ağa kullarının yüz elli altı nefer kulları olup otuzdokuz neferi saray-ı âmireye alınıp onaltı neferi mevcûd olmayup zikr olandan maada mevcûd olup defterde yazılan yüzbir nefer bunlardır ki âsitâne-i saâdetten inâyet rica iderler.

A. Ehl-i ilm, iki nefer

1. Muhiddin, mülâzım. (B 18) "Bir mînâ-

sib (okunamadı) verile"

2. Sinan, dânişmend. (A 10) "Dört akçe ulüfe (أولفه) olup şifam (?) üzere ola"

B. Yirmiyedi neferinin onbir neferi yarar, onaltı neferi evsat ül-hâl olup fermân-ı şerifleri olursa bölüğe ilhâk olunmağa kâbillerlerdir. Yarar olan bunlardır "Onbiri silahdar ola, onikişer akçe ile"

1. İlyas, Bosna. (A 2)
2. Ferhad, Macar. (A 3)
3. Cafer, Hırvat. (A 4)
4. Kasım, Bosna. (A 5)
5. Hasan, Arnavud. (A 8)
6. Ferhad, Bosna. (A 9)
7. Behram, Bosna. (A 11)
8. İbrahim, Arnavud. (A 12)
9. Kasım, Bosna. (A 15)
10. Muharrem, Bosna. (A 16)
11. Hemdem, Bosna. (A 19)

Yekûn onbir nefer.

Evsat ül-hâl olanlardır "Onaltısı onar akçe ile dört bölükden hangisinin neferi eksik ise âna kona"

12. Ali, Bosna. (A 6)
13. Cafer, Bosna. (A 7)
14. Ferhad, Bosna. (A 13)
15. Hasan, Frenk. (A 14)
16. Behram, Bosna. (A 17)
17. Mustafa, Rum. (A 18)
18. Mahmud, Bosna. (A 20)
19. Hasan, Arnavud. (A 21)
20. Pervane, Hırvat. (B 3)
21. Musa, Frenk. (B 4)
22. Hasan, Bosna. (B 10)
23. Hürrem, Çerkes. (B 11)
24. Nasuh, Bosna. (B 12)
25. Hürrem, Bosna. (B 22)
26. Cafer, Bosna. (B 25)
27. Behram, Macar.

Yekûn onaltı nefer.

C. Alem mehterleri fermân-ı şerif buyurulursa mehterlik hizmetine yararlardır.

1. Haydar, Frenk, nekaref. (B 9)
2. Hasan, Hırvat, surnâf. (B 6)
3. Mustafa, Frenk, surnâf. (B 8)
4. Üveys, Gürcü, surnâf.
5. Hüseyin, Alaman, surnâf. (B 47)
6. Kasım, Macar, surnâf.
7. Perviz, Gürcü, surnâf. (B 7)
8. Süleyman, Bosna, tabbâl. (B 31)
9. Ali, Macar, tabbâl. (B 33)
10. Kasım, Macar, tabbâl. (B 20)
11. Mahmud, Hırvat, nefiri. (B 1)
12. Murad, Alaman, nefiri. (B 51)

Yekûn oniki nefer.

s. 3 Ç. Sanatları olanlardır ki her birisi öğrendüğü hizmete emr-i şerif olursa ilhâk olunmağa kâbidir.

Terziler, iki nefer.

1. Mehmed, Bosna. (B 23)
2. Mahmud. (B 65)

Ütüçüler, üç nefer.

3. Kasım, Bosna. (B 13)
4. Hüsvrev, Bosna. (B 43)
5. Behram, Bosna. (B 59)

Hallâclar, iki nefer.

6. Hüseyin, Hırvat. (B 5)
7. Piyale, Çerkes. (B 38)
8. Hüdâdâd, Macar, gazzâr. (B 57)
9. Hamza, Frenk, ibrişimci. (B 32)

Okçular, üç nefer.

10. Hürrem, Bosna. (B 21)
11. Behram, Bosna. (B 40)
12. Lütfi, Bosna. (B 41)
13. Cafer, Çerkes, yaycı. (B 52)

Aşçılar, iki nefer.

14. Ahmed, Bosna. (B 24) "Bu ikisi de onar akçe ile bölüğe katıla"
15. İsmail, Çerkes. (B 60)

Etmekçiler, üç nefer.

16. Mustafa, Bosna. (B 14)
17. Turhan, Macar. (B 27)
18. Hamza, Macar. (B 28)
19. Yusuf, Hırvat, helvacı. (B 55) "Bu da on akçe [ile] bölüğe katıla"

Abacılar, iki nefer.

20. Mahmud, Macar. (B 30)
21. Receb, Arnavud. (B 29)

Çizmeciler, dört nefer.

22. Mesih, Rum. (B 17)
23. Mustafa, Bosna. (B 26)
24. Geyvan, Macar. (B 44)
25. Mustafa, Macar. (B 66)

Paşmakçılar, dört nefer.

26. Haydar, Çerkes. (B 34)
27. Hüseyin, Çerkes. (B 46)
28. Ferruh, Bosna. (B 58)
29. Kasım, Gürcü. (B 45)
30. Hüseyin, Arnavud, saka. (B 39)
31. Ali, Bosna, çadırcı. (B 37)
32. Ali, Bosna, kuyumcu. (B 35)
33. Nasuh, Rum, sıрмаkeş. (B 52)
34. İbrahim, Macar, taşçı. (B 54)
35. Ferruh, Bosna. (B 49) "Bu ikisi de ya obacılar veya cebecilere katıla"
36. Mustafa, Arnavud. (B 56)

Yekûn-u ehl-i sanâyi otuz altı [nefer].

D. Kapucılığa fermân olunan bir neferden gayri aşçılardır ki aşçılık hizmetine yararlıdır.

1. Sinan, Bosna. (Ç 1) "Oniki akçe ile silahdar ola"
 2. Hüseyin, Macar. (Ç 2) "Bu da on (onaltı)"
 3. Mehmed, Bosna. (Ç 3) "Nefere on akçe ile katıla"
 4. Haydar, Çerkes. (Ç 4)
 5. Mahmud, Çerkes. (Ç 5)
 6. Mustafa, Arnavud. (Ç 6)
 7. Süleyman, Çerkes. (Ç 8)
 8. İlyas, Çerkes. (Ç 8)
 9. Mustafa, Çerkes. (Ç 9)
 10. Murad, Abaza. (Ç 10)
 11. İsmail, Megril. (Ç 11)
- Yekûn onbir nefer.

s. 4 E. Helvacılar, üç nefer.

1. Ferruh, Bosna. (C 1) "Bu da oniki ile silahdar ola"
2. Pervane, Bosna. (C 2) "Bu da on ile yoldaşlar ile bölüğe [katıla]"

3. Murad. (C 3)

F. Sanata virileceklerdir.

1. Hemdem, Çerkes. (B 48)
 2. İlyas, Çerkes. (B 50)
 3. Hasan, Bosna. (B 53)
 4. Yusuf, Macar. (B 61)
 5. Mustafa. (B 64)
 6. Timur, Bosna. (B 36)
 7. Ali, Çerkes. (B 62)
- Yekûn, yedi nefer.

G. 1. Veli Çavuş, lala. (B 15) "Bu ikisi de kapucı olalar, saray-ı atikde"

2. Mahmud, kapucı. (B 16)

Kendinin kulları olmayup efendisi kulları olup emekdarları imiş, saray-ı atik bevvâblığın inâyet rica iderler.

Ceman yüzbir nefer.

"Sanat ehli olanlar eski olup sanatında eyü olan yukarısı beş, aşağısı üç akçe ola. Alem mehterlerinde eğer kâm var ise altı-yedi de câizdir."

SLAVES OF SLAVES

ABSTRACT

The documents introduced in this study are two versions of the same list of slaves left behind by Cafer Ağa, bâb üs-sâde ağası (chief white eunuch) the most powerful official of the Ottoman imperial palace, when he died in 1557. (Reference is made to three other similar lists, one already published and two soon to be published.) The notations on the lists indicate that of the 156 slaves belonging to Cafer Ağa at the time of his death, 13 were already employed in the imperial palace, 39 young boys were taken into the palace by order of the sultan immediately following the ağa's death, and those of the remaining slaves who were in İstanbul petitioned the sultan for similar consideration. The second list, comprising the petitioners, was submitted to the sultan himself, who determined which imperial corps they should be employed in (the various regiments of the household cavalry, the imperial workshops, etc.).

The fact that some of Cafer Ağa's slaves were already employed in the imperial palace before his death (Document I, sections C and Ç) is significant because it is the first evidence we have that in the mid-sixteenth century the palace was not a homogeneous institution made up entirely of the sultan's slaves but that it also contained slaves owned by another master who himself was a slave of the sultan. The question remains: Was this a highly exceptional case or did other officials also have their own slaves serving with them in the palace?

1
 2
 3
 4
 5
 6
 7
 8
 9
 10
 11
 12
 13
 14
 15
 16
 17
 18
 19
 20
 21
 22
 23
 24
 25
 26
 27
 28
 29
 30
 31
 32
 33
 34
 35
 36
 37
 38
 39
 40
 41
 42
 43
 44
 45
 46
 47
 48
 49
 50
 51
 52
 53
 54
 55
 56
 57
 58
 59
 60
 61
 62
 63
 64
 65
 66
 67
 68
 69
 70
 71
 72
 73
 74
 75
 76
 77
 78
 79
 80
 81
 82
 83
 84
 85
 86
 87
 88
 89
 90
 91
 92
 93
 94
 95
 96
 97
 98
 99
 100

Handwritten notes in Avestan script, arranged in a roughly circular pattern. The text includes various forms of words and grammatical constructions, with some words written in a larger, bolder script. The notes are organized into several columns and rows, with some lines being underlined.

Handwritten notes in Avestan script, arranged in a roughly circular pattern, similar to the first block. This block includes a large central note with the text:
بوده اتی نواد وز اندر
زندیشی ایند به سوزدور
بوده اتی نواد وز اندر

ادرس	گور	گور	رشته	ورده
------	-----	-----	------	------

ور	مطه	روده	عی	عی
----	-----	------	----	----

مهم	مطه	مور	مور	مور
-----	-----	-----	-----	-----

ای	ای	ای	ای	ای
----	----	----	----	----

بار	مور	ای	ای	ای
-----	-----	----	----	----

مور	مور	مور	مور	مور
-----	-----	-----	-----	-----

بازار
 اولف ایسین
 مور

مور	مور	مور	مور	مور
-----	-----	-----	-----	-----

مور	مور	مور	مور	مور
-----	-----	-----	-----	-----

وفات ایدن قوماناسی جعفرنا قولورنیک یوزالائی نفر قورلویلوب
 اوتوزنطقون نفری سلی علمر به النوب اون النی نفری موجود اولوب
 ذکر اولاندن ماعد موجود اولوب دفتره یازیلار یوزنفر یوزلور

صنعتکارخان اولاندورد که هر برب الوری وکرند و که خدمتسه
 امرتریف اولورسه الحاق اولنقه قایلدر

استانه = سعادتدن عنایت رجایا ایدرلر

اهل اکثر علم
 استانه ^{در} ^{ملازم} علی الدین
 دانشمند

درزبیل اکثر اوغچلار اوج نفر
 عیالدا اکثر محمد و سه خسرو بهر حسین بیاله
 خداداد محمد و نیک اربنجی

کبری بدی نفر نیک اورون نفری یوزار و اورون نفری وسط الحاق اولوب
 فهان شریفی اولورسه بلوک الحاق اولنقه قایلدر

اوغچلار اوج نفر اوج اوج نفر
 ایلک اوج نفر ایلک اوج نفر
 ایلک اوج نفر ایلک اوج نفر
 ایلک اوج نفر ایلک اوج نفر

برار اولان بوز اولور
 فهاد جمعی قاسمه حسن فهاد
 یوسنه ماهر خزان یوسنه ارفود یوسنه

بهرام
بوسته
ابراهيم
فاسم
بوسته
محمد
بوسته
محمد
بوسته

اوسطالخال اولان لرلر

اورا تا ازا رولر
اورا تا ازا رولر
اورا تا ازا رولر

علي
بوسته
جعفر
فهاد
بوسته
فناك
بوسته
بهرام
مصلطى
رومى

محمود
بوسته
اسير
بروانه
بوسته
فناك
بوسته
محمد
بوسته

نصوح
بوسته
جعفر
باهر
بوسته
محمد
بوسته
محمد
بوسته

علم مملورى فرمان شريف پورلورسه محمد ناك خذنده رلر

حيدر
فناك
سورناك
مصلطى
فناك
سورناك
كوردى
سورناك
اسير
الامان
سورناك
فاسم
سورناك

كوردى
بوسته
فناك
فناك
فناك
فناك
فناك
فناك
فناك
فناك
فناك
فناك

محمد
بوسته
محمد
بوسته
محمد
بوسته

بايعبى
لرلر
محمد
بوسته
محمد
بوسته

محمود
بوسته
اسير
بوسته
محمد
بوسته

محمد
بوسته
محمد
بوسته
محمد
بوسته

محمد
بوسته
محمد
بوسته
محمد
بوسته

محمد
بوسته
محمد
بوسته
محمد
بوسته

فوجيلغه فرمان اولان لرلر
محمد
بوسته
محمد
بوسته

محمد
بوسته
محمد
بوسته
محمد
بوسته

محمد
بوسته
محمد
بوسته
محمد
بوسته

محمد
بوسته
محمد
بوسته
محمد
بوسته

حلواجی سراج نقر
 مراد پروانہ بوسنہ
 بوسنہ فسخ بوسنہ

منعہ ویریلچکاردر

جدو الیاس حسن بوسنہ
 بوسنہ بوسنہ بوسنہ
 مصطفیٰ بوسنہ بوسنہ بوسنہ

علی بوسنہ
 بوسنہ بوسنہ بوسنہ

ولچاوش لالا محمود قیوچی
 لالا قیوچی قیوچی

کذک قولری اولیوب افندی قولری اولوب امکدار لری این
 سرای عنیق بوالغن عنایت رجا ایدر لر

جمه یوزبر نقر

نست اهل اندر اسی اور نشند ابوالوا
 بونامی شیخ اشاعی اور آق اود
 علم ہتر زدا اگر کلمہ راز
 اسی بدنامہ جاہز

BOĞAZIÇI ÜNİVERSİTESİ

DERGİSİ

Hümaniter Bilimler — Humanities

Vol. 3 - 1975

KULLARIN KULLARI

İbrahim Metin Kunt^a

1. Bu incelemede tanıttığım iki belge Zilhicce 964'de (25 Eylül-23 Ekim 1557) ölen Topkapı Sarayı bâb üs-saâde (kapu) ağası Cafer Ağa'nın geride bıraktığı kullarının listeleridir. Belgelerin birincisi Başbakanlık Arşivi, Kamil Kepeci tasnifinde 4990 sayılı, genellikle mukâtaa kayıtlarından oluşan bir defterin başına iliştirilmiş dört sahifelik bir listedir; aynı listenin değişik bir şekli olan ikincisi ise gene Başbakanlık Arşivi, Fekete tasnifinde 448, D.PYM (964) sayısı ile kayıtlıdır.¹ Listelerimizin düzenleri birbirinden değişik olduğu halde sağladıkları bilgiler hemen hemen aynıdır: her iki belgede genel olarak Cafer Ağa'nın kullarının isimleri, memleketleri ve görevleri sayılıyor, sonradan eklenen kayıtlarda efendilerinin ölümünden sonra bu kulların ne gibi görevlere gönderildikleri belirtiliyor. Bu bilgiler kısıtlı olmakla beraber Osmanlı idareci zümresinin toplum düzeni hakkında ipuçları sağlamaktadır.

2. Burada inceleyeceğimiz belgelerin, hepsi Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi'nde bulunan benzerlerinden birini (TSA, D.10008) Lajos Fekete yayınlamıştır,² diğer ikisini ise (TSA, D.9189 ve TSA, D.10087) Topkapı Sarayı Arşivi görevlilerinden Ülkü Altındağ Osmanlı enderun (iç saray) düzeni üzerindeki doktora tezinde inceleyecek. TSA, D.10008 sayılı liste ismi belirtilmeyen bir bâb üs-saâde ağasının³ "bendelerinin" Şaban, Ramazan, Şevvâl 953 (27 Eylül-23 Aralık 1546) aylıklarını ve herhalde şeker bayramı dolayısıyla ödenen bahşışı ("pâbüş-baha") gösteriyor. Belgede ağanın sayıları 15-20 arasında değişen kullarının isimleri, görevleri ve günlük ücretleri belirtilmiştir.

TSA, D.9189 ve TSA, D. 10087 sayılı belgelerde de bâb üs-saâde ağasının ismi yoktur, fakat belgelerin ait olduğu yıllarda (969/b. 11 Eylül 1561 ve 972/b. 9 Ağustos 1564)

^a Hümaniter Bilimler Şubesi Başkanı, tarih doçenti. Boğaziçi Üniversitesi.

¹ BA, KK 4990 sayılı belgeye Kasım 1973'de Middle East Studies Association'ın yıllık toplantısında sunduğum Osmanlı toplumunda "kapı" düzeni üzerindeki bildiride kısaca değinmiştim.

² L. Fekete, *Die Siyâqat-schrift in der Türkischen Finanzverwaltung* (Budapeşte 1955), Belge No. 7: Osmanlıcası ve Almanca tercümesi, Cilt I, 170-5; fotoğrafı, Cilt II, Tablo IX.

³ Sonradan Hadım Haydar Paşa olarak kubbe veziri olup 960'da üçüncü vezirliğe yükselen ve 971'de ölen Haydar Ağa ya da ondan sonra kapı ağası olup 961'de ölen Mahmud Ağa olacak: Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmani* (İstanbul 1308-16), II: 311, ve IV: 724'deki bâb üs-saâde ağaları listesi.

Hasan Ağa'nın kapu ağası olduğunu biliyoruz,⁴ yani bu belgelerin ikisi de aynı kişinin kullarını içermektedir. Bütün bu listelerden en ilginç 24 Cemâzi el-âhır 969/1 Mart 1562 tarihli TSA, D.10087 sayılı belgedir: defterde ağanın toplam 122 bendesinin isimleri, görevleri ve memleketlerinin yanında bunların ne yolla ağanın kulu oldukları iştenmiştir. Bu kayıtlardan kulların çoğunun çeşitli saray ve devlet görevlilerinden ya da tüccardan satın alındıkları veya hediye olarak geldikleri anlaşılıyor; bunların yanında hiç olmazsa birkaç kişinin de "iradesiyle" bende oldukları belirtilmiştir. Kapu ağasına kul hediye edenler arasında sipahiler, paşalar, vezirler de bulunuyor; bu listenin yakından incelenmesinin Osmanlı yöneticilerinin birbirleriyle olan ilişkileri üzerine önemli ipuçları sağlayacağından şüphe yoktur. TSA, D.9189 sayılı belgede ise aynı Hasan Ağa'nın bu defa 107 kulunun görevleri ve Masar (Muharrem, Safer, Rebi ül-evvel) 972 aylıkları gösterilmiştir.

3. Bu yazıda ele alınan belgelerin yukarıda sözü geçenlerden değişik nitelikte olduklarına daha önce işaret etmiştim; şimdi bunların özelliklerini ve birbiriyle ilişkisini ortaya koymağa çalışalım. BA, KK 4990 sayılı defterdeki tarihsiz liste (Belge 1) açık bir siyâkat yazısı ile yazılmıştır. "Defter-i gilmân-ı merhum Cafer Ağa" başlığından sonra ağanın 156 kulu "seferli" olanlar (A), "oturak" olanlar (B), "helvacılar" (C), "aşçılar" (Ç), "küçük oğlanlar" (D), liste hazırlandığında İstanbul'da olmayanlar (E) olarak altı grupta sayılmaktadır. Bazı isimlerin yanına divânî yazıyla notlar işlenmiştir; listenin altına gene aynı divânî yazıyla iki kişinin daha adı ve bunlar hakkında notlar eklidir. Divânî yazıyla olan bu notlarda 965 yılından çeşitli tarihlere rastlanıyor. Belge 1'in yeni harflere çevrilmiş metninde bölümleri büyük harflerle (A-E) belirtip kişilere sıra numarası verdim. Sonradan eklenen divânî yazılı notları tırnak içinde belirttim.

BA, FKT 448, D.PYM (964) sayılı Belge 2 ise çok itinalı bir nesihle yazılmıştır, başlıktaki "vefat iden kapu ağası Cafer Ağa kullarının yüz elli altı nefer kulları..." (yani "Cafer Ağa **kulunuzun**") sözünden bu listenin sultana hitaben hazırlanmış olduğu anlaşılıyor. Birinci listedeki D ve E grupları ikinci listeye alınmamış, diğer kişiler ise mesleklerine ve istedikleri görevlere göre yeniden gruplandırılmışlar. Bu listedeki isimlerin ya da grup başlıklarının yanına da kişilere ne gibi bir görev verileceğini belirten bazı notlar eklenmiş. Hiç de işlek olmayan, hattâ acemice denebilecek bir elle yazılmış olan bu notları doğrudan doğruya sultanın kendisinin ya da mesleği kâtiplik olmayan bir saray görevlisinin eklediği düşünülebilir (notlar metinde tırnak içinde belirtilmiştir). Birinci ve ikinci belgeler arasında göze çarpan diğer bir fark, birinci listede Farsça ya da Arapça yazılan "ütükeş", "habbâz", "bevâb", "müzedüz", "tirger", "tabbâh", "keşfdüz", "kemânger" gibi bazı meslek adlarının "ütücü", "ekmekçi", "kapıcı", "çizmecî", "okçu", "aşçı", "paşmakçı", "yaycı" şeklinde Türkçeleştirilmiş olması da herhalde bu ikinci listenin doğrudan doğruya sultan tarafından inceleneyeceği içindir. Listelerin düzenlenmesindeki farklılıktan dolayı kişilerin her iki listede yerlerinin karşılaştırılabilmesi için isimlerden sonra parantez içinde diğer listedeki bölüm ve sıra numarasını verdim.

İki listenin birbiri ile ilişkisi şöyle özetlenebilir: bâb üs-saâde ağası Cafer Ağa

4 Sicill-i Osmâni, II: 120 ve IV: 724. Gerçi Hasan Ağa 972'de ölmüş ve yerine Yakub Ağa kapu ağası olmuştur, fakat TSA, D.9189 sayılı belge 972 yılının başlangıcında tutulmuş olduğundan Hasan Ağa'ya ait olması gerekir.

öldükten hemen sonra kulları arasındaki otuzdokuz küçük oğlan sultanın emri ile saraya alınmıştı (Belge 1, D bölümü sonundaki not). Yetmiş kulların onaltısı zaten İstanbul'da değildi (Belge 1, E bölümü sonundaki not); geri kalanlar ise sultana başvurup kendilerine de padişah kapısında görev verilmesini dilediler (Belge 2, başlık). Sultan bunlardan en yeteneklilerinin silahdarlar bölüğüne, diğer bazılarının da topluca ulufeci ve gurebâ bölüklerine alınmasını, sanat ehli olanlardan bazılarının (Belge 2, Ç bölümü, 14-5, 19, 35-6; D bölümü, 1-3; E bölümü, 1-2) genellikle altı bölük halkına katılmalarını belirtmiş. Sanat ehli olanlardan geri kalanının tümü için en sona bir not eklenmiş. Listelerin düzenlenmesi sırasında İstanbul'da bulunmayanlardan bazıları hakkında sonradan verilen kararlar ise Belge 1'e eklenmiş (E bölümü).

4. Bâb üs-saâde ağası Cafer Ağa'nın yetişişi ve sarayda yükselişi hakkında elimizde bilgi yok: **Sicill-i Osmânî**'den Cafer Ağa'nın 962'de ağa olduğunu ve 964 Zilhicce'sinde öldüğünü öğreniyoruz.⁵ Belge 2, G bölümündeki iki kişi hakkındaki not ilginçtir: "Kendinin kulları olmayup efendisi kulları olup emekdarları imiş..." Yani bu iki kişi, Lala Veli Çavuş ve Kapıcı Mahmud, Cafer Ağa'nın efendisinin kulları imiş, herhalde sultandan başka bir kimse olan bu efendi öldükten sonra Cafer Ağa'nın mailyetine girmişler. Bu nottan anladığımızı göre Cafer Ağa da ilk başında bir kişinin kulu idi ve sonradan padişahın kapısına (sarayına) girerek onun kulu oldu. Bundan sonra da Veli Çavuş ve Kapıcı Mahmud görevlerini Cafer Ağa'nın hizmetinde sürdürdüler.

Cafer Ağa bâb üs-saâde ağalığına yükseldiğinde sarayın en önemli görevlisi olmuştuk, fakat hâlâ padişahın bir kulu sayılırdı. Öyle görünüyor ki Osmanlı kul düzeninde kulların meselâ Memlûk toplumunda olduğu gibi belli bir zamanda ve belli bir seremoni ile padişahın kulluğundan azad edilmeleri söz konusu değildi. Buna karşı meselâ kulan ancak enderundan "çıkma"ında sakal koyverebilmesi Memlûk sisteminin **kanunî niteliği olmayan** bir taklidi olabileceği gibi, kulluk statüsünde daha dar bir değişikliğe de işaret ediyor olabilir.⁶ Cafer Ağa saraydan çıkmadan öldüğüne göre zaten statüsünün değişmemiş olduğunu kabul edebiliriz.

5 II : 69, IV : 724.

6 Basiliğe Popoulia devşirme sistemi üzerindeki çalışmasında (*Ursprung und Wesen der 'Knabenlese' im osmanischen Reich*, Münih 1963) Osmanlı "çıkma"sını Memlûk "harc"ına eşit bir azad seremonisi olarak görmüştü. Bu önemli çalışmayı eleştirirken V.L. Ménage ise "çıkma"dan sonra da kulların azad edilmemiş olduğunu belirten kuvvetli deliller toplamıştır ("Some Notes on the Devşirme," *Bulletin of the School of Oriental and African Studies* 29, 1966, 64-78).

R.C. Repp bu tartışmaya göz önünde tutulması gereken bir hikâye ekleyerek katıldı: hikâyeye göre Süleyman I'in gözde veziri İbrahim Paşa divanda bir konu hakkında tanıklık yapmak istediğinde Molla İbn Fenâri vezirin hâlâ bir kul sayıldığı için tanıklığının şer'an geçerli olmadığını söylemiş ve ancak padişah İbrahim Paşa'yı azad ettikten sonra paşanın tanıklığına izin vermiş ("A Further Note on the Devşirme," *BSOAS* 31, (1968, 137-9). Repp haklı olarak bu hikâyeden iki karşıt sonucun çıkabileceğine işaret ediyor. İlk bakışta çıkacak mânâ vezir-i azam'ın bile kanunen kul sayıldığıdır, öte yandan hikâyenin anlatılmasındaki amaç Molla İbn Fenâri'nin medenî cesaretini kanıtlamak olduğuna göre hiç olmazsa yüksek dereceli kul kökenli görevlilerin hukukî statüleri normal olarak tartışma konusu yapılmıyordu diyebiliriz.

Abbasi devrinde de bir Bağdad kadısı hakkında da aynı hikâyenin anlatılması (Adam Mez, *The Renaissance of Islam*, S. Khudabakhsh ve D.S. Margoliouth, çev., Patna 1937, s. 217: "...in a case before him he called upon the powerful field-marshal Munis to produce testimony from the Caliph to the fact that the Caliph had emancipated him and that he was no longer the Caliph's slave."), bu anekdotun hakikaten bir onaltıncı yüzyıl Osmanlı gerçeğini yansıtmaktansa İslam tarihi boyunca ulemânın erdemlerini anlatmakta kullanılan stilize bir öge, bir *leit-motiv* olduğunu düşündürüyor.

Onaltıncı yüzyıl sonunda Osmanlı toplumunu eleştiren tarihçi ve devlet adamı Gelibolu Âli Efendi kendi devrinde saray kurumundan bahsederken harem ağalarının saray dışında evler edinmelerinden şikâyet ediyor. "Sultan Süleyman zamanında bu husus, yani ki taşra [da] ev edinmeğe müteallik rağbet-i mahsus. ancak kapu ağasına câizdir; ol makamın dahi nice yıllar mu'imi (?) olup mahremiyet-i haremdeki semtinden mensûbât ve taallukâtı çoğalmağla bâriz idi" diyor.⁷ Cafer Ağa da kendi devrinde Âli Efendi'den öğrendiğimize göre sadece bâb üssaâde ağasına tanınan bu haktan faydalananak buradaki listelerde sayılan 156 kulunun çoğunu herhalde saray dışındaki konağına yerleştirmişti. TSA, D.9189 sayılı listenin kapağındaki "dış oğlanların defteridir" ve "dışarda olan ağa hazretlerinin oğlanlarının aylık defteridir" şeklindeki notlar da kapı ağasının kullarının saray dışında yaşadıklarını belirtiyor.

5. Burada üstünde durmamız gereken nokta Cafer Ağa'nın bazı kullarının **daha kendisi hayatta iken** zaten sarayda çalışmakta olduklarıdır: Belge 1'de C bölümündeki üç helvacının ve Ç bölümündeki onbir aşçının ağanın ölümünden önce saray-ı âmirede çalıştıkları kaydedilmiştir. Bu nokta Osmanlı saray düzeni hakkındaki bilgimizi değiştirecek niteliktedir. Anlaşıyor ki saray onaltıncı yüzyılın ortasında tamamen sultanın kullarından oluşan içyumuş (homojen) bir kurum değildi, **kulların kulları da** sarayda görev alabiliyordu.

Bu acaba istisnaî bir durum muydu? Yani, saray dışında ev edinebilmek gibi sarayda kendi kullarını bulundurabilmek de sadece kapı ağalarına, hattâ sadece şahsen Cafer Ağa'ya tanınmış bir hak mıydı, yoksa sarayda diğer görevlilerin kendi kulları da var mıydı? Bu soruyu cevaplandırabildiğimiz zaman sadece saray kurumunun iç işleyişini değil saraydan "çıkma" işlemi ve saraydan çıkanların kendi kapılarını oluşturmaları gibi konuları da daha iyi kavrayabileceğiz.

7 Bâb üs-saâde ağaları saraydan genellikle Mısır beylerbeyi olarak çıkıyorlardı: İ.H. Uzunçarşılı, **Osmanlı Devletinin Saray Teşkilâtı** (Ankara 1945), s. 354 vd.

8 Gelibolu Mustafa Âli, **Mevâ'idü'n-Nefâ'is fi Kavâ'idü'l-Mecâlis**, yay, [İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi] Yeniçağ Tarihi Kürsüsü (İstanbul 1956), s. 29-30.

BELGE 1
BA, KK 4990

s. 1 Boş

s. 2 Defter-i gilmân-ı merhûm Cafer Ağa

- A. 1. Hasan, Macar. "Üç akçe ile çerhacıyâna (?) buyuruldu"
2. İlyas, Bosna. (B 1) "Yarar"
3. Ferhad, Macar. (B 2) "Yarar"
4. Cafer, Hırvat. (B 3) "Yarar"
5. Kasım, Bosna. (B 4) "Yarar"
6. Ali, Bosna. (B 12) "Vasat"
7. Cafer, Bosna. (B 13) "Vasat"
8. Hasan, Arnavud. (B 5) "Yarar"
9. Ferhad, Bosna. (B 6) "Yarar"
10. Sinan, Bosna. (A 2) Danişmend.
11. Behram, Bosna. (B 7) "Yarar"
12. İbrahim, Arnavud. (B 8) "Yarar"
13. Ferhad, Bosna. (B 14) "Vasat"
14. Hasan, Frenk. (B 15) "Vasat"
15. Diğer Kasım, Bosna. (B 9) "Yarar"
16. Muharrem, Bosna. (B 10) "Yarar"
17. Behram, Bosna. (B 16) "Vasat"
18. Mustafa, Rum. (B 17) "Vasat"
19. Hemdem, Bosna. (B 11) Kâtipdir, emekdardır. "Yarar"
20. Mahmud, Bosna. (B 18) "Vasat"
21. Hasan, Arnavud. (B 19) "Vasat"

Bu yirmibir nefer seferlüdür; merhum ile bile gezenlerdir; emekdardır.

- B. 1. Mahmud, Hırvat, nefiri. (C 11) "Vasat"
2. Mustafa, baytar. "Vasat. Güne hürüne (?) buyuruldu; dört akçesi alınmayub (?)"
3. Pervane, Hırvat, berber. (B 20) "Vasat"
4. Musa, Frenk. (B 21) "Vasat"
5. Hüseyin, Hırvat, hallâc. (Ç 6) "Vasat"
6. Hasan, Hırvat, surnâi. (C 2) "Vasat"
7. Perviz, Gürcü, surnâi. (C 7) "Vasat"
8. Mustafa, Frenk, surnâi. (C 3) "Vasat"
9. Haydar, Frenk, nekaref. (C 1) "Vasat"
10. Hasan, Bosna. (B 22) "Vasat"
11. Hürrem, Çerkes, berber. (B 23) "Vasat"
12. Nasuh, Bosna, berber. (B 24) "Vasat"
13. Diğer Kasım, Bosna, ütukeş. (Ç 3) "Vasat"
14. Mustafa, Bosna, habbâz. (Ç 16) "Vasat"
15. Çavuş, lala. (G 1) Ayasofya zevâidinden beş akçe tayin olunmuştur.
16. Mahmud, bevvâb. (G 2)
17. Mesih, Rum, müzedüz. (Ç 22) "Ednâ"
18. Mevlânâ Muhiddin. (A 1) Müâlazımdır.
19. Diğer Hasan, Arnavud, nefirî.
20. Kasım, Macar, tabbâl. (C 10) "Vasat. Tezkereye kayd oldu"
21. Hürrem, Bosna, tîrger. (Ç 10) "Vasat"
22. Diğer Hürrem, Bosna. (B 25) "Vasat"
23. Mehmed, Bosna, hayyât. (Ç 1) "Ednâ"

24. Ahmed, Bosna, tabbâh. (Ç 14) "Ednâ"
25. Cafer, Bosna. (B 26) "Ednâ"
26. Diğer Mustafa, Bosna, müzedüz. (Ç 23) "Ednâ"
27. Turhan, Macar, habbâz. (Ç. 17) "Ednâ"
28. Hamza, Macar, habbâz. (Ç 18) "Ednâ"
29. Receb, Arnavud, abâi. (Ç 21) "Ednâ"
30. Mahmud, Macar, abâi. (Ç 20) "Ednâ"
31. Süleyman, Bosna, tabbâl. (C 8) "Edna. Der tezkere"
32. Hamza, Frenk, ibrişimf. (Ç 9) "Ednâ"
33. Ali, Macar, tabbâl. (C 9) "Ednâ. Der tezkere"
34. Haydar, Çerkes, keşdüz. (Ç 26) "Ednâ"
35. Ali, Bosna, zerger. (Ç 32) "Ednâ"
36. Timur, Bosna. (F 6) "Ednâ. Sarrâc şakirdi"
37. Ali, Bosna, haymedüz. (Ç 31) "Ednâ"
38. Piyale, Çerkes, hallâc. (Ç 7) "Ednâ"
39. Hüseyin, Arnavud, saka. (Ç 30) "Ednâ"
40. Behram, Bosna, tîrger. (Ç 11) "Ednâ"
41. Lütfî, Bosna, tîrger. (Ç 12) "Ednâ"
42. Nasuh, Rum, simkeş. (Ç 33) "Ednâ"
43. Hüsrev, Bosna, ütukeş. (Ç 4) "Ednâ"
44. Geyvan, Macar, müzedüz. (Ç 24) "Ednâ"
45. Kasım, Gürcü, keşdüz. (Ç 29) "Ednâ"
46. Hüseyin, Çerkes, keşdüz. (Ç 27) "Ednâ"
47. Hüseyin, Alaman, surnâi. (C 5) "Ednâ. Der tezkere"
48. Hemdem, Çerkes. (F 1) "Ednâ. Sanata virile"
49. Ferruh, Bosna, kâtip. (Ç 35) "Ednâ"
50. İlyas, Çerkes. (F 2) "Ednâ. Sanata virile"
s. 3 51. Murad, Alaman, nefirî. (C 12) "Ednâ. Der tezkere"
52. Cafer, Çerkes, kemânger. (Ç 13) "Ednâ"
53. Hasan, Bosna. (F 3) "Ednâ. Cebeciliğe"
54. İbrahim, Macar, sengi. (Ç 34) "Ednâ"
55. Yusuf, Eflah, helvai. (Ç 19) "Ednâ"
56. Mustafa, Arnavud, kâtip. (Ç 36) "Ednâ"
57. Hüdâfâd, Macar, gazzâz. (Ç 8) "Ednâ"
58. Ferruh, Bosna, keşdüz. (Ç 28) "Ednâ"
59. Diğer Behram, Bosna, ütukeş. (Ç 5) "Ednâ"
60. İsmail, Çerkes, tabbâh. (Ç 15) "Ednâ"
61. Yusuf, Macar. (F 4) "Ednâ. Cebeciliğe"
62. Ali, Çerkes, habbâz. (F 7) "Ednâ. Etmekçiyâna şakird ola"
63. Mahmud, Rus, tîlâi.
64. Mustafa, ilâfger. (F 5) "Ednâ. Şakird imiş"
65. Mahmud, hayyât. (Ç 2) "Ednâ"
66. Mustafa, Macar, müzedüz. (Ç 25) "Ednâ"

Bu altmışaltı nefer oturaktır.

- C. 1. Ferruh, Bosna, helvai. (E 1) "Vasat"
2. Pervane, Bosna, helvai. (E 2) "Vasat"
3. Murad, helvai. (E 3) "Genç"

Bu üç nefer saray-ı âmirede helvacı idi; sefer-s. 4 E. 1. Davud, müteveli. Bu Antakya'da merhumun olan evkâfını zabt itmektedir.

- Ç. 1. Sinan, Bosna, tabbâh. (D 1)
2. Hüseyin, Macar, tabbâh. (D 2)
3. Mehmed, Bosna, tabbâh. (D 3)
4. Haydar, Çerkes, tabbâh. (D 4)
5. Mahmud, Çerkes, tabbâh. (D 5)
6. Mustafa, Arnavud, tabbâh. (D 6)
7. Süleyman, Çerkes, tabbâh. (D 7)
8. İlyas, Çerkes, tabbâh. (D 8)
9. Mustafa, Çerkes, tabbâh. (D 9)
10. Murad, Abaza, tabbâh. (D 10)
11. İsmail, Megril, tabbâh. (D 11)

Bu onaltı (böyle!) nefer saray-ı âmirede aşçı idi; seferlüdür.

- D. 1. Davud, Bosna
2. Hamza, Arnavud
3. Pervane, Çerkes
4. Mehmed, Çerkes
5. Hüsrev, Arnavud
6. Süleyman, Bosna
7. Ali, Bosna
8. Rıdvan, Bosna
9. Mustafa, Bosna
10. Veli, Bosna
11. Memi, Bosna
12. Ferhad, Hırvat
13. Hasan, Çerkes
14. Mustafa, Bosna
15. Hızır, Bosna
16. Hamza, Frenk
17. Ferhad, Abaza
18. İbrahim, Abaza
19. Ali, Megril
20. Hasan, Abaza
21. Mehmed, Macar
22. Perviz, Alaman
23. İbrahim, Bosna
24. Hasan, Frenk
25. Bayezid, Bosna
26. Kurd, Macar
27. Hasan, Çerkes
28. Hasan, Bosna
29. Mehmed, Arnavud
30. Bayezid, Bosna
31. Mehmed, Çerkes
32. Yusuf, Çerkes
33. Geyvan, Çerkes
34. Cafer, Macar
35. Süleyman, Arnavud
36. Hüseyin, Arnavud
37. Yusuf, Macar
38. Hasan, Hırvat
39. Mesih, Arnavud

Bu otuzdokuz nefer küçük oğlanlardır, okumakda idi; haliyâ ber müceb-i emr-i şerif saray-ı âmireye alındı.

2. Davud, Arnavud. Seferlüdür. "Oniki akçe ile silahdar olmak buyuruldu."
3. Hüseyin, Macar. Seferlüdür. "Üç akçe ile sarrâc şakird[i] olmak buyuruldu."
4. Ferhad, Macar. Seferlüdür. "Üç akçe ile çerhacıyâna (?) buyuruldu."
5. Pervane, surnâi. "Üç akçe ile buyuruldu."
6. Pervane, gazzâz. "İki akçe ile gazzâz oldu."
7. Mustafa, Macar. "Üç akçe ile alem mehterânına buyuruldu; surnâi."
8. Behram, Macar. "Ednâ"
9. Ferhad, Macar. "Na'razendir. Üç akçe ile buyuruldu."
10. Cafer, Çerkes. "Üç akçe ile cebeciler bölüğüne ihak buyuruldu. Gurre-i Rebi ül-evvel 965."
11. Ferhad, Arnavud. "Hâce arzıyla şakird olmak buyuruldu."
12. Geyvan, surnâi. "Mezbur divana gelüp verilmeğe (?) taleb itdüğünde emir-i alem ağa'ya gönderilüp imtlhan buyurulup müşâriyleh tezkere virüp (okunamadı) de-yüvirüp üç akçe ile girü bölüğüne buyuruldu. Fi gurre-i Receb sene 965."
13. Kasım, üsküfi. "Üç akçe ile girü buyuruldu, kuyumculuğa. Fi 25 Rebi ül-evvel sene 965."
14. Süleyman, Çerkes.
15. Haydar, kürki.
16. Hasan, kürki.

Bu onaltı nefer bilfil bunda mevcud değillerdir.

Neferen 156. Cümle merhumun olan kulları budur. (Mühür)

"Ali, Çerkes. Mezbur has fırunda şakird imiş. Yoklamada İstanbul'da hazır bulunmayıp Edirne'de bile gelmiş imiş. 'Bir akçe ile girü anda şakird ola' buyuruldu. Fi 8 Safer sene 965."

"Behram. Mezbur dahi kolanciyânda şakird imiş, girü anda bir akçe ile şakird olmak buyuruldu. Fi 8 Safer sene 965."

BELGE 2

BA, FKT 448, D. PYM (964)

s. 1 Boş

s. 2 Vefât iden kapu ağası Cafer Ağa kullarının yüz elli altı nefer kulları olup otuzdokuz neferi saray-ı âmireye alınıp onaltı neferi mevcûd olmayup zikr olandan maada mevcûd olup defterde yazılan yüzbir nefer bunlardır ki âsitâne-i saâdetten inâyet rica iderler.

A. Ehl-i ilm, iki nefer

1. Muhiddin, mülâzım. (B 18) "Bir mînâ-

sib (okunamadı) verile"

2. Sinan, dânişmend. (A 10) "Dört akçe ulüfe (أولفه) olup şifam (?) üzere ola"

B. Yirmiyedi neferinin onbir neferi yarar, onaltı neferi evsat ül-hâl olup fermân-ı şerifleri olursa bölüğe ilhâk olunmağa kâbillerlerdir. Yarar olan bunlardır "Onbiri silahdar ola, onikişer akçe ile"

1. İlyas, Bosna. (A 2)
2. Ferhad, Macar. (A 3)
3. Cafer, Hırvat. (A 4)
4. Kasım, Bosna. (A 5)
5. Hasan, Arnavud. (A 8)
6. Ferhad, Bosna. (A 9)
7. Behram, Bosna. (A 11)
8. İbrahim, Arnavud. (A 12)
9. Kasım, Bosna. (A 15)
10. Muharrem, Bosna. (A 16)
11. Hemdem, Bosna. (A 19)

Yekûn onbir nefer.

Evsat ül-hâl olanlardır "Onaltısı onar akçe ile dört bölükden hangisinin neferi eksik ise âna kona"

12. Ali, Bosna. (A 6)
13. Cafer, Bosna. (A 7)
14. Ferhad, Bosna. (A 13)
15. Hasan, Frenk. (A 14)
16. Behram, Bosna. (A 17)
17. Mustafa, Rum. (A 18)
18. Mahmud, Bosna. (A 20)
19. Hasan, Arnavud. (A 21)
20. Pervane, Hırvat. (B 3)
21. Musa, Frenk. (B 4)
22. Hasan, Bosna. (B 10)
23. Hürrem, Çerkes. (B 11)
24. Nasuh, Bosna. (B 12)
25. Hürrem, Bosna. (B 22)
26. Cafer, Bosna. (B 25)
27. Behram, Macar.

Yekûn onaltı nefer.

C. Alem mehterleri fermân-ı şerif buyurulursa mehterlik hizmetine yararlardır.

1. Haydar, Frenk, nekaref. (B 9)
2. Hasan, Hırvat, surnâf. (B 6)
3. Mustafa, Frenk, surnâf. (B 8)
4. Üveys, Gürcü, surnâf.
5. Hüseyin, Alaman, surnâf. (B 47)
6. Kasım, Macar, surnâf.
7. Perviz, Gürcü, surnâf. (B 7)
8. Süleyman, Bosna, tabbâl. (B 31)
9. Ali, Macar, tabbâl. (B 33)
10. Kasım, Macar, tabbâl. (B 20)
11. Mahmud, Hırvat, nefiri. (B 1)
12. Murad, Alaman, nefiri. (B 51)

Yekûn oniki nefer.

s. 3 Ç. Sanatları olanlardır ki her birisi öğrendüğü hizmete emr-i şerif olursa ilhâk olunmağa kâbidir.

Terziler, iki nefer.

1. Mehmed, Bosna. (B 23)
2. Mahmud. (B 65)

Ütüçüler, üç nefer.

3. Kasım, Bosna. (B 13)
4. Hüsvrev, Bosna. (B 43)
5. Behram, Bosna. (B 59)

Hallâclar, iki nefer.

6. Hüseyin, Hırvat. (B 5)
7. Piyale, Çerkes. (B 38)
8. Hüdâdâd, Macar, gazzâr. (B 57)
9. Hamza, Frenk, ibrişimci. (B 32)

Okçular, üç nefer.

10. Hürrem, Bosna. (B 21)
11. Behram, Bosna. (B 40)
12. Lütfi, Bosna. (B 41)
13. Cafer, Çerkes, yaycı. (B 52)

Aşçılar, iki nefer.

14. Ahmed, Bosna. (B 24) "Bu ikisi de onar akçe ile bölüğe katıla"
15. İsmail, Çerkes. (B 60)

Etmekçiler, üç nefer.

16. Mustafa, Bosna. (B 14)
17. Turhan, Macar. (B 27)
18. Hamza, Macar. (B 28)
19. Yusuf, Hırvat, helvacı. (B 55) "Bu da on akçe [ile] bölüğe katıla"

Abacılar, iki nefer.

20. Mahmud, Macar. (B 30)
21. Receb, Arnavud. (B 29)

Çizmeciler, dört nefer.

22. Mesih, Rum. (B 17)
23. Mustafa, Bosna. (B 26)
24. Geyvan, Macar. (B 44)
25. Mustafa, Macar. (B 66)

Paşmakçılar, dört nefer.

26. Haydar, Çerkes. (B 34)
27. Hüseyin, Çerkes. (B 46)
28. Ferruh, Bosna. (B 58)
29. Kasım, Gürcü. (B 45)
30. Hüseyin, Arnavud, saka. (B 39)
31. Ali, Bosna, çadırcı. (B 37)
32. Ali, Bosna, kuyumcu. (B 35)
33. Nasuh, Rum, sıрмаkeş. (B 52)
34. İbrahim, Macar, taşçı. (B 54)
35. Ferruh, Bosna. (B 49) "Bu ikisi de ya obacılar veya cebecilere katıla"
36. Mustafa, Arnavud. (B 56)

Yekûn-u ehl-i sanâyi otuz altı [nefer].

D. Kapuculuğa fermân olunan bir neferden gayri aşçılardır ki aşçılık hizmetine yararlıdır.

1. Sinan, Bosna. (Ç 1) "Oniki akçe ile silahdar ola"
 2. Hüseyin, Macar. (Ç 2) "Bu da on (onaltı)"
 3. Mehmed, Bosna. (Ç 3) "Nefere on akçe ile katıla"
 4. Haydar, Çerkes. (Ç 4)
 5. Mahmud, Çerkes. (Ç 5)
 6. Mustafa, Arnavud. (Ç 6)
 7. Süleyman, Çerkes. (Ç 8)
 8. İlyas, Çerkes. (Ç 8)
 9. Mustafa, Çerkes. (Ç 9)
 10. Murad, Abaza. (Ç 10)
 11. İsmail, Megril. (Ç 11)
- Yekûn onbir nefer.

s. 4 E. Helvacılar, üç nefer.

1. Ferruh, Bosna. (C 1) "Bu da oniki ile silahdar ola"
2. Pervane, Bosna. (C 2) "Bu da on ile yoldaşlar ile bölüğe [katıla]"

3. Murad. (C 3)

F. Sanata virileceklerdir.

1. Hemdem, Çerkes. (B 48)
 2. İlyas, Çerkes. (B 50)
 3. Hasan, Bosna. (B 53)
 4. Yusuf, Macar. (B 61)
 5. Mustafa. (B 64)
 6. Timur, Bosna. (B 36)
 7. Ali, Çerkes. (B 62)
- Yekûn, yedi nefer.

G. 1. Veli Çavuş, lala. (B 15) "Bu ikisi de kapucı olalar, saray-ı atikde"

2. Mahmud, kapucı. (B 16)

Kendinin kulları olmayup efendisi kulları olup emekdarları imiş, saray-ı atik bevvâblığın inâyet rica iderler.

Ceman yüzbir nefer.

"Sanat ehli olanlar eski olup sanatında eyü olan yukarısı beş, aşağısı üç akçe ola. Alem mehterlerinde eğer kâm var ise altı-yedi de câizdir."

SLAVES OF SLAVES

ABSTRACT

The documents introduced in this study are two versions of the same list of slaves left behind by Cafer Ağa, bâb üs-sâde ağası (chief white eunuch) the most powerful official of the Ottoman imperial palace, when he died in 1557. (Reference is made to three other similar lists, one already published and two soon to be published.) The notations on the lists indicate that of the 156 slaves belonging to Cafer Ağa at the time of his death, 13 were already employed in the imperial palace, 39 young boys were taken into the palace by order of the sultan immediately following the ağa's death, and those of the remaining slaves who were in İstanbul petitioned the sultan for similar consideration. The second list, comprising the petitioners, was submitted to the sultan himself, who determined which imperial corps they should be employed in (the various regiments of the household cavalry, the imperial workshops, etc.).

The fact that some of Cafer Ağa's slaves were already employed in the imperial palace before his death (Document I, sections C and Ç) is significant because it is the first evidence we have that in the mid-sixteenth century the palace was not a homogeneous institution made up entirely of the sultan's slaves but that it also contained slaves owned by another master who himself was a slave of the sultan. The question remains: Was this a highly exceptional case or did other officials also have their own slaves serving with them in the palace?

1
 2
 3
 4
 5
 6
 7
 8
 9
 10
 11
 12
 13
 14
 15
 16
 17
 18
 19
 20
 21
 22
 23
 24
 25
 26
 27
 28
 29
 30
 31
 32
 33
 34
 35
 36
 37
 38
 39
 40
 41
 42
 43
 44
 45
 46
 47
 48
 49
 50
 51
 52
 53
 54
 55
 56
 57
 58
 59
 60
 61
 62
 63
 64
 65
 66
 67
 68
 69
 70
 71
 72
 73
 74
 75
 76
 77
 78
 79
 80
 81
 82
 83
 84
 85
 86
 87
 88
 89
 90
 91
 92
 93
 94
 95
 96
 97
 98
 99
 100

ادرس	گور	گور	رخت	ورده
------	-----	-----	-----	------

ور	مطی	روده	عی	عی
----	-----	------	----	----

میر	مطی	میر	میر	میر
-----	-----	-----	-----	-----

ای	ای	ای	ای	ای
----	----	----	----	----

بار	میر	ای	ای	ای
-----	-----	----	----	----

میر	میر	میر	میر	میر
-----	-----	-----	-----	-----

درگاه
 به روز طغوز نو کتیک کلاورد
 اولف ایسین عالی بر ایسین او کتیک
 و درین حال به افسان

وفات ایدن قومانسی جعفر نا قولونیک یوزالانی نغز قورلوی اولوب
 او قوزنطقون نغزی سلی عالم به النوب اون النغزی موجود اولوب
 ذکر اولاندن ماعد موجود اولوب دفرزه یا زیل یوز نغز یوزلور
 اسنانه = سعادتدن عنایت رجای ایدر

اهل الکفر علم

سیر علی الدین ملازم

کیمی بدی نغز نیک اورون نغزی یوزار و اون النغزی وسط الحالی اولوب
 فهان نغز نغزی اولورسه بلوک الماق اولنغه قابل دور

برار اولان بوز لور

فهاد بوسنه
 جعفر بوسنه
 فهاد بوسنه
 جعفر بوسنه

صنعتاری اولانلور دک هر بوسنی آلوی و کوزد و کوز خدمته
 امرتریف اولورسه الحاق اولنغه قابل دور

در زبیر الکفر اوغچلار اوج نغز
 حلاجلار الکفر
 محمد محمد بوسنه
 بوسنه بوسنه
 بوسنه بوسنه
 بوسنه بوسنه

خدای ماهر غزاد
 اوج نغز
 اوج نغز
 اوج نغز
 اوج نغز
 اوج نغز

انجیر الکفر
 اوج نغز
 اوج نغز
 اوج نغز
 اوج نغز
 اوج نغز

بوسنه بوسنه

بهرام بوسنه ابراهيم فاسم بوسنه محمد بوسنه
~~ايران بوسنه~~

اوسط الحمال اولان لر در

علی بوسنه جعفر فهاد بوسنه فنك بوسنه
بهرام مصطفی رومو

محمد بوسنه اردن اردنه بوسنه فنك بوسنه
محمد بوسنه

مصوب بوسنه جعفر فهاد بوسنه
محمد بوسنه

علم منوری فرمان شریف پور بوسنه محمد فك خدمت و راز در

محمد فنك حوسن فنك مصطفی كوروس حوسن فاسم
سورناك سورناك سورناك سورناك سورناك سورناك

سورناك كوروس بوسنه بيلان بوسنه
بيلان بوسنه

بوسنه بوسنه

با عجب لراكفر مرده بوسنه اردو و رفق

محمد اردو بوسنه اردو بوسنه
فاسم بوسنه

بوسنه بوسنه اردو بوسنه
فاسم بوسنه

محمد بوسنه اردو بوسنه
فاسم بوسنه

مصوب بوسنه اردو بوسنه
فاسم بوسنه

فوج جلفه فرمان اولان بوزون غيا بوسنه اردو بوسنه

محمد فنك حوسن فنك مصطفی كوروس حوسن فاسم
سورناك سورناك سورناك سورناك سورناك سورناك

سورناك كوروس بوسنه بيلان بوسنه
بيلان بوسنه

بوسنه بوسنه

حلواجی سراج نقر
 بوسنه بوسنه بوسنه
 پروانہ بوسنه
 مراد بوسنه

منعنه ویریلچکلردر

جدو بوسنه
 الیاس بوسنه
 حسن بوسنه
 یوسف مصطفی
 ماجر

علی بوسنه
 بکون بوسنه
 پیدی نقر

ولچاوش لالا
 محمود قیوچی
 اولادینا اولادینا
 بوسنه

کذک قولری اولیوب افندی قولری اولوب امکدار لری این
 سرای عنیق بوالیقن عنایت رجا ایدر لر

جم
 یوزبر نقر

نست اهل اولدر اسی اولر نشت اولو اولو
 یونمارسی نیش اشناسی اولر اولو اولو
 علم ہتر لردا اگر کلمہ راز اولو
 اسی ایدر لردا بایر اولو